

ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ПРАВІ. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ТА ПІДХОДИ

Статтю присвячено огляду та аналізу основних сучасних теорій тлумачення міжнародних договорів у зарубіжній науковій літературі: їхніх переваг, недоліків, а також імплементації в міжнародних документах.

Ключові слова: тлумачення, міжнародний договір.

Питання тлумачення міжнародних договорів у національному праві на сьогодні не є найпопулярнішим у юридичних колах. Водночас чіткого алгоритму, сприйнятого усіма суб'єктами юридичного тлумачення, наразі не існує. Тлумачення в багатьох випадках розглядається як творчий процес, до якого вдаються юристи при вирішенні конкретних справ, натомість теоретична база з цього приводу, принаймні в нашій державі, розроблена недостатньо. Лише поверхово, як правило, згадується це питання у підручниках і монографіях, присвячених проблемам міжнародного публічного права, в основному з посиланням на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів 1969 року (далі – Конвенція). У більшості вітчизняних підручників і монографій, присвячених проблемам теорії права, питання тлумачення, як правило, розглядається на прикладі норм національного права (жодного разу не доводилось зустрічати приклади тлумачення міжнародних договорів у таких джерелах). Водночас, проблема існує.

Україна уклала величезну кількість міжнародних договорів з іншими державами, які відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства і, відповідно, застосовуються громадянами, юридичними особами, державними органами, насамперед судами. Питання дії міжнародних договорів у національній системі законодавства ми вже розглядали раніше [1]. В цьому ж дослідженні варто зупинитися на іншому аспекті застосування міжнародних договорів у національному праві – їх тлумаченні.

Іноземна література теж не ставить це питання на перше місце, однак розробка проблеми закордонними науковцями видається набагато досконалішою, тому варта уваги.

На сьогодні науковці виділяють різні теорії тлумачення міжнародних договорів. Дві найпопулярніші – текстуалізм та теорія намірів сторін. Перша надзвичайної ваги надає власне тексту міжнародного договору, вважаючи, що саме він є втіленням консолідованої волі двох (або більше) сторін, які уклали міжнародний договір. Друга –

вважає, що абсолютно все передати словами в тексті не можна, а відповідно, слід найбільшій ваги надавати намірам, які сторони мали під час укладення відповідного договору.

До 1969 року в світі не існувало міжнародного кодифікованого документа, присвяченого питанню тлумачення міжнародних договорів. Були розробки, приймалися документи на локальному рівні, і тільки в 1969 році було укладено Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, яка у статтях 31, 32 та 33 торкається питань тлумачення міжнародних договорів.

Перше, що варто наголосити, – Конвенція стосується не всіх міжнародних договорів, а лише тих, які укладені у письмовій формі, про що свідчить визначення поняття міжнародного договору у її преамбулі, де чітко сказано, що міжнародним договором визнається лише письмовий документ. Звісно, питання усних міжнародних договорів (чи укладених в іншій неписьмовій формі) не є на сьогодні настільки актуальним, оскільки переважна їх більшість укладається письмово, водночас заради теоретичної чистоти можливість укладення їх в іншій формі виключати не можна, а відповідно, в такому випадку там можуть мати місце зовсім інші підходи, ніж ті, що обговорюються у цій статті.

Боротьба двох основних шкіл тлумачення почала точитися ще задовго до появи Конвенції. Так, за текстуалістичний підхід до тлумачення виступав зокрема ще у 1929 році адвокат А. Фачірі. Він, зокрема, погоджується з думкою британського парламентаря сера Фредеріка Поллока, який зазначає: «Метою переведення договорів у письмову форму є необхідність мати договір у простій і зрозумілій формі і попередити подальші дискусії з приводу того, а що ж саме за положення містяться в договорі... тлумачення повинно стосуватися чітко визначених сторонами намірів, а те, що сторонами не включено до узгодженого тексту, до уваги братися не повинно» [2]. Водночас, американський професор Ч. Фейрман заперечує такий підхід, зокрема щодо міжнародних договорів, зазначаючи: «Міжна-

родне право не має конвенції *stricti juris*, тому більшої ваги надає волі сторін, ніж формі, у якій договір було укладено» [3]. З ним погоджується і Філіп Браун, який відкрито критикує текстуалістичний підхід Фачірі [4]. Тут слід звернути увагу, що на момент написання цих матеріалів Конвенцію ще не було укладено.

Отже, дискусія велась, і, відповідно, наростала потреба в консолідованому документі, який би передбачав правила тлумачення міжнародних договорів. Ним з 1969 року стала Конвенція, яка має в своєму тексті такі правила. Цей документ можна вважати симбіозом підходів двох шкіл тлумачення, про які йшлося вище. Стаття 31 Конвенції передбачає, що міжнародний договір має тлумачитись добросовісно відповідно до звичайного значення, яке слід надавати термінам договору в їхньому контексті, а також у світлі об'єкта і цілей договору. Крім того, в статті 31 для цілей тлумачення слід звертати увагу на подальшу практику застосування договору, а в статті 32 Конвенція дає можливість для цілей тлумачення застосовувати й інші додаткові засоби тлумачення, такі як підготовчі документи зокрема. Таким чином, перше, на що радить звертати увагу Конвенція – це текст договору і лише за неможливості визначити суть відповідного положення – звертатися до додаткових засобів тлумачення.

Чи можна сказати, що якась із теорій (чи то текстуалізм, чи школа намірів) дають абсолютно чіткий алгоритм тлумачення міжнародних договорів без жодних вад? Певно, що ні. Кожна з них має свої недоліки. Текстуалістам, великою перевагою яких є структурованість і з першого погляду – простота тлумачення, оскільки є лише один об'єкт – текст, буде складно витлумачити текст, який викладений (свідомо чи несвідомо) нечітко і дає можливість для різного його прочитання. Водночас, прихильникам теорії намірів може бути важко з'ясувати, які саме інші свідчення намірів сторін окрім тексту договору слід брати до уваги. Зважаючи на те, що Міжнародні договори укладаються, як правило, державами, у яких набагато складніше з'ясувати справжні наміри, ніж у сторін, які укладають звичайні договори. Крім того, недоліком цієї теорії є час. З часом наміри сторін мають властивість змінюватися, і наміри при укладанні договору можуть зовсім не відповідати намірам на момент його тлумачення (осо-

бливо якщо часу минуло багато). Таким чином, ідеалу жодна з цих теорій, на жаль, не пропонує, як не містить його і Конвенція.

Видається, що в цьому випадку варто було б застосувати третю теорію – теорію цінностей. До неї почали звертатися в контексті юридичного тлумачення порівняно недавно, застосовуючи передусім телеологічний його метод. Відповідно до положень цієї теорії виробляється певна група цінностей у суспільстві, в якому договір слід тлумачити, і в процесі з'ясування суті правової норми результати, отримані внаслідок застосування комбінації перших двох теорій – власне того, що пропонує Конвенція, слід ще оцінювати на предмет відповідності загальноприйнятими принципами. Таким чином, норма договору отримує самостійне життя, незалежне ані від тексту, ані від волі сторін на момент укладання, оскільки текст може бути вказаний нечітко (що часто має місце при укладанні договорів різними мовами), а наміри сторін могли змінитися [5].

Звісно, що і цей підхід не без недоліків. Зокрема, він вимагає від особи, яка здійснює тлумачення – насамперед від судді, відмінного знання як національного, так і міжнародного права, у тому числі сучасних теоретичних розробок, а також високих моральних якостей, які дали б змогу правильно з'ясувати, які саме цінності суспільство має на даний момент, і правильно їх застосувати в кожній конкретній ситуації.

Цей останній підхід має ознаки утопії, оскільки уявити таке на практиці надзвичайно складно. Тому для практичного застосування ця теорія не може бути рекомендована (хіба для справ, які мають надзвичайну вагу для суспільства, – однак тут теж виникає запитання, які ж справи до цієї категорії віднести).

Таким чином, з наявної великої кількості теорій тлумачення міжнародних договорів і розглянутих трьох можна зробити висновок, що питання залишається відкритим. Ідеальних способів тлумачення не існує, і, швидше за все, вони і не з'являться, оскільки час іде, обставини змінюються і те, що було актуальним вчора, вже не матиме жодної ваги завтра. Отже, варто констатувати, що за всіх недоліків положень Конвенції – вона таки є втіленням світового консенсусу (особливо враховуючи, яка кількість держав її ратифікувала або в інший спосіб її визнала).

1. Зверев С. О. Міжнародний договір як джерело українського національного права / С. О. Зверев // Наукові записки НАУКМА. – 2010. – Т. 103. Юридичні науки. – С. 41–44.
2. Fachiri A. Interpretation of Treaties / A. Fachiri // The American Journal of International Law. – 1929. – Vol. 23. – No. 4 (Oct.). – P. 745–746.
3. Fairman C. The Interpretation of Treaties / C. Fairman // Transactions of the Grotius Society. – 1934. – Vol. 20. Problems of Peace and War. – P. 123.

4. Brown P. M. The Interpretation of Treaties / P. M. Brown // The American Journal of International Law. – 1929. – Vol. 23. – No. 4 (Oct.). – P. 819.
5. Див.: Stoljar N. Survey Article: Interpretation, Indeterminacy and Authority: Some Recent Controversies in the Philosophy of Law / N. Stoljar // The Journal of Political Philosophy. – 2003. – Vol. 11. – No. 4. – P. 484–487.

I. Zvieriev

THE INTERPRETATION OF INTERNATIONAL TREATIES IN NATIONAL LAW: MODERN THEORIES AND APPROACHES

The article is devoted to survey and analysis of modern international treaties interpretation theories in foreign scholarly works: their advantages, disadvantages and implementation in international documents

Keywords: interpretation, international treaties.

УДК 343.139 (477)

Мельник Г. П.

ВИДИ СУДОВОГО РОЗСУДУ (СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ)

У статті запропоновано класифікацію видів судового розсуду за критеріями його суб'єкта та об'єкта, результату здійснення судового розсуду, групи галузей права, характеру дії суду при реалізації дискреційних повноважень та етапу розгляду справи, на якому застосовується судовий розсуд. Надано коротку характеристику кожного із виділених видів судового розсуду.

Ключові слова: судовий розсуд, види судового розсуду, суб'єкти судового розсуду, об'єкти судового розсуду.

Проблематика судового розсуду є порівняно новою сферою наукових досліджень пострадянського періоду. Здебільшого увагу науковців привертають питання здійснення судового розсуду в окремих галузях права та у конкретних категоріях справ (судовому розсуду у цивільному процесі присвячені праці О. А. Папкової, у кримінальному процесі – В. С. Канціра, А. І. Рарога, Ю. В. Грачової, у справах про адміністративні правопорушення – Н. С. Погорелової). Разом з тим, загальнотеоретичні аспекти феномена судового розсуду досліджені недостатньо, зокрема, на наш погляд, потребують аналізу питання класифікації видів судового розсуду та їх особливостей, що дасть змогу поглибити системне загальнотеоретичне розуміння явища судового розсуду, а також розробити практичні рекомендації щодо нормативного закріплення дискреційних повноважень суду з урахуванням специфіки конкретного виду судового розсуду.

У галузевих дослідженнях судового розсуду запропоновано такі критерії класифікації. В. С. Канцір пропонує класифікувати судовий розсуд за галузевою належністю дискреційних правових норм, за елементами застосовуваної

дискреційної норми права, за видами дискреційної правової норми, за стадією правозастосування та за правомірністю реалізації дискреційних повноважень судом [1]. Н. С. Погорелова наводить такі критерії класифікації судового розсуду: оціночна діяльність суду, спосіб нормативного закріплення дискреційних повноважень суду та кількістю варіантів, серед яких має бути здійснено вибір [2].

З метою класифікації видів судового розсуду ми застосували такі критерії: суб'єкти судового розсуду, об'єкти судового розсуду, результат здійснення судового розсуду, групи галузей права, характер дії суду при реалізації дискреційних повноважень, етап розгляду справи, на якому застосовується судовий розсуд.

За критерієм суб'єкта судовий розсуд можна класифікувати на одноосібний, що здійснюється одним суб'єктом (суддею), та колегіальний, що здійснюється колегією суддів. Одноосібний судовий розсуд є первинним щодо колегіального, оскільки саме первинні позиції окремих суддів щодо того, яке дискреційне рішення слід прийняти щодо певного питання, є предметом обговорення та взаємопогодження при виробленні